

Rihard Vajkart

OD DARVINA DO HITLERA

EVOLUCIONA ETIKA, EUGENIKA
I RASIZAM U NEMAČKOJ

Preporod
www.preporod.rs

palgrave
macmillan

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
UVOD	9

I – NOVI TEMELJI ETIKE

1. Poreklo etike i uspon moralnog relativizma	39
2. Evolucionni napredak kao najveće dobro	71
3. Organizovanje evolucione etike	93

II – OBEZVREĐIVANJE LJUDSKOG ŽIVOTA

4. Vrednost života i vrednost smrti.....	113
5. Sablast inferiornosti: obezvređivanje “neproaktivnih” i osoba s invaliditetom	133
6. Nauka o rasnoj nejednakosti	155

III – ELIMINACIJA “INFERIORNIH”

7. Kontrola rađanja: rušenje tradicionalnog seksualnog morala	191
8. Ubijanje “nesposobnih”	215
9. Rat i mir	239
10. Međurasna borba i istrebljenje.....	267

IV – UTICAJI

11. Hitlerova etika	303
---------------------------	-----

ZAKLJUČAK	331
-----------------	-----

PREDGOVOR

Evolucionarna etika me je fascinirala dok sam radio istraživanje za svoju disertaciju pod nazivom *Socialist Darwinism: Evolution in German Socialist Thought from Marx to Bernstein (Socijaldarvinizam: Evolucija u nemačkoj socijalističkoj misli od Marksa do Bernštajna, 1999)*. Jedva sam mogao naslutiti da će to uticati na tok mog istraživanja. Dok sam proučavao darvinistički diskurs u Nemačkoj, otkrio sam da su mnogi darvinisti verovali kako darvinizam ima revolucionarne implikacije na etiku i moral, obezbeđujući jedan novi temelj za etiku i preokrećući tradicionalna moralna načela. Zaintrigiran tim idejama, u početku sam nameravao samo da opišem i analiziram razvoj evolucione etike u Nemačkoj i u drugim zemljama. Međutim, kada sam počeo da čitam radove Ernsta Hekela (Ernst Haeckel) i drugih ranih darvinista, fokus mog istraživanja se pomerio na jedno specifično polje etike – ono što se danas zove biomedicinska etika.

Jedan od razloga pomeranja fokusa istraživanja bilo je moje proučavanje radova Ernsta Hekela, u kojima on – na moje iznenađenje – zagovara ubijanje beba koje imaju zdravstvene probleme. Drugo, otkrio sam da su mnogi nemački eugenisti u svojim knjigama pisali eseje i tekstove o tome kako primeniti darvinizam u etici. U početku nisam želeo da eugenika bude važna tema u mojoj studiji, ali nisam mogao da je izbegnem – lideri eugeničkog pokreta bili su neki od najistaknutijih promotera evolucione etike.

Kasnije me je knjiga Džejmisa Rejčelsa (James Rachels) *Created from Animals: The Moral Implications of Darwinism (Potekli od životinja: Moralne implikacije darvinizma, 1990)* podstakla da nastavim istraživanje. Rejčelsove tvrdnje da darvinizam potkopava svetost ljudskog života i podržava eutanaziju podsećaju na neke ideje za koje sam ustanovio da su postojale u Nemačkoj krajem 19. i početkom 20. veka. Rejčelsova knjiga mi je, zajedno s onim što sam već znao o pogledima Hekela, nekih socijaldarvinista i eugenista, ukazivala na jedno novo pitanje koje treba istražiti: da li su nemački darvinisti koristili Darwinovu teoriju da potkopaju tradicionalno shvatanje o svetosti ljudskog života? Postavimo ovo pitanje na drugačiji način:

šta su darvinizam ili, u najmanju ruku, uticajni promotori darvinizma govorili o vrednosti ljudskog života? Kada sam na ovaj način uobličio ovo pitanje, ostala pitanja vezana za život i smrt pojavila su se sama od sebe, naročito ona vezana za rat i rasni sukob.

Kada sam u pručavanje evolucione etike uključio diskusiju o vrednosti ljudskog života, još jedna tema je postala neizbežna: uticaj ovog diskursa na Hitlera. Hitler mi uopšte nije bio na umu kada sam započeo ovo istraživanje, a jednostrani pokušaj Danijela Gasmana (Daniel Gasman) da poveže Hekela i Hitlera naterao me je da budem oprezan. Međutim, što sam više čitao knjige, članke i dokumente koje su pisali darvinisti i eugenisti s kraja 19. i početka 20. veka, i što sam više čitao šta je pisao Hitler i šta su drugi pisali o njemu, to sam više uviđao da postoji značajna istorijska veza između darvinizma i Hitlerove ideologije. Ostaviću čitaocima da, nakon mog izlaganja, procene koliko je prav ili krivudav put od darvinizma do Hitlera. Moja namera je da pokažem taj put od darvinovog vremena do Prvog svetskog rata (u slučaju Hitlera, proširio sam diskusiju hronološki na malo kasniji period, pošto su svi Hitlerovi govori i spisi nastali nakon Prvog svetskog rata).

Neki od tekstova koji su prezentovani u ovoj knjizi prethodno su se pojavili u naučnim časopisima, pod sledećim naslovima: "The Origins of Social Darwinism in Germany, 1859-1895" ("Poreklo socijaldarvinizma u Nemačkoj od 1859. do 1895. godine"), *Journal of the History of Ideas* 54 (1993): 469-88; "Darwinism and Death: Devaluing Human Life in Germany, 1860-1920" ("Darvinizam i smrt: Devalviranje ljudskog života u Nemačkoj od 1860. do 1920. godine"), *Journal of the History of Ideas* 63 (2002): 323-44 i "Progress through Racial Extermination: Social Darwinism, Eugenics and Pacifism in Germany, 1860-1918" ("Napredak kroz rasno istrebljenje: socijaldarvinizam, eugenika i pacifizam u Nemačkoj od 1860. do 1918. godine"), *German Studies Review* 26 (2003): 273-94.

UVOD

Sukob se razbuktao odmah nakon objavljivanja Darwinove knjige *Postanak vrsta (Origin of Species)* 1859. godine, a rasprava se nije vodila samo oko toga da li su živi organizmi nastali na natprirodan ili prirodan način. Mnogi Darwinovi savremenici su se bojali da bi njegova teorija mogla negativno da utiče na moral, iako on o evoluciji čoveka i njenom uticaju na moral nije javno govorio sve do 1871. godine, kada je objavio knjigu *Poreklo čoveka (The Descent of Man)*.

Taj prvobitni otpor prema darvinizmu javio se najviše zbog njegovog mogućeg destruktivnog uticaja na moralni kodeks. Iste 1859. godine, nedugo nakon objavljivanja knjige *Postanak vrsta*, Adam Sedžvik (Adam Sedgwick), Darwinov bivši profesor biologije sa Kembridža, uputio je svom studentu veoma oštro pismo izražavajući u njemu svoj strah upravo u ovom pogledu. On piše: "S obzirom na moje poimanje morala [...], šokiran sam odlomcima iz tvoje knjige." On dalje objašnjava:

Priroda ima i svoju moralnu ili metafizičku stranu, baš kao i fizičku. Čovek koji ovo poriče u velikoj je zabludi. Kruna nauke, njena slava, jeste u tome što, kroz prvobitni uzrok, povezuje materijalno i moralno; [...] Ti si zanemario tu vezu i, ako sam te dobro shvatio, potrudio se da je u jednom ili dva važna slučaja i prekineš. Mislim da bi, kada bi to bilo moguće (što, hvala Bogu, nije), ljudska rasa doživela takvu degradaciju i pala tako nisko kako nije pala od vremena o kojima nam govore pisani istorijski izveštaji.¹

Sedžvik nije bio jedini koji je osuđivao Darvina za podrivanje morala. Kampanja protiv darvinizma, koju je u ranom 20. veku u Americi pokrenuo Vilijam Dženings Brajan (William Jennings Bryan), uzrokovana je najvećim delom zabrinutošću zbog moralnih implikacija darvinizma. S obzirom na to da je bio pacifista, Brajan je bio razgnevljen Darwinovim pozitivnim komentarima o nemačkim militaristima, koje

---

¹ Adam Sedžvik (Sedgwick) Čarlsu Darvinu 24.11.1859. [u nekim radovima ovo pismo je pogrešno datirano na 24.12.1859], u: *The Correspondence of Charles Darwin*, tom 7: 1858-1859 (Cambridge, 1991), 397. (Dodani znakovi interpunkcije)

je smatrao odgovornima za izbijanje Prvog svetskog rata. Užasnut okrutnim pokoljem među naizgled civilizovanim nacijama, on se složio sa Sedžvikom da darvinizam vrši degradirajući uticaj na ljude. Nemci su takođe izrazili zabrinutost zbog ovakvog uticaja darvinizma. Teolog Rudolf Šmit (Rudolf Schmid), u svojoj knjizi objavljenoj 1876. godine, kaže da mnogi kritičari darvinizma ovu teoriju smatraju “samo nedokazanom pretpostavkom koja preti da postane plamen koji bi najplemenitija i najuzvišenija kulturna dostignuća proteklog veka² mogao da pretvori u gomilu pepela”.³

Kreacionisti još uvek rutinski optužuju darvinizam za podrivanje moralnih vrednosti, dok se, s druge strane, neki darvinisti danas raduju moralnom oslobođenju koje je doneo darvinizam. Danijel Denet (Daniel Dennett), vodeći materijalistički filozof, uzdiže *Darvinovu opasnu ideju* (*Darwin's Dangerous Idea*), koju naziva “univerzalnom kiselinom” koja “rastvara” tradicionalna shvatanja religije i morala. Čuveni bioetičar Piter Singer (Peter Singer) i njegov zemljak Džejsms Rejčels (James Rachels) tvrde da se – budući da darvinizam uspešno diskredituje judeohrišćanski koncept svetosti ljudskog života – abortus, eutanazija i čedomorstvo mogu moralno opravdati. Dok Singer i Rejčels ovo možda smatraju moralnim oslobođenjem, verujem da bi Sedžvik njihova shvatanja smatrao dramatičnom potvrdom svojih predskazanja o negativnom uticaju darvinizma.

Sedžvikova strahovanja su se zaista veoma brzo obistinila. Mnogi darvinisti su krajem 19. veka počeli da primenjuju Darvinovu teoriju na etička pitanja, uključujući i pitanja o vrednosti ljudskog života. Robi Kosman (Robby Kossmann), nemački zoolog koji je kasnije postao profesor medicine, bio je možda otvoreniji od većine svojih istomišljenika kada je u svom eseju iz 1880. godine pod naslovom “Die Bedeutung des Einzellebens in der Darwinistischen Weltanschauung” (“Značaj života pojedinca prema darvinističkom shvatanju sveta”) izjavio da darvinistički pogled na svet sadašnji sentimentalni koncept vrednosti života čoveka kao pojedinca mora posmatrati kao jednu precenjenu ideju koja samo ometa razvoj čovečanstva. Ljudska država, baš kao i svaka životinjska zajednica, mora dostići

---

² Tj. 18. veka. – prim. ured.

³ Rudolf Schmid, *Die Darwinischen Theorien* (Stuttgart, 1876), 3.

još viši nivo savršenstva, ako za to postoji mogućnost, *uništavanjem manje obdarenih pojedinaca* kako bi oni darovitiji imali više prostora za svoje potomstvo [...] Očuvanje obdarenijih pojedinaca na račun manje obdarenih državi može doneti samo korist.⁴

Kosmanovo poimanje života i smrti bilo je šokantno i provokativno za ono vreme, mada su, kako ćemo kasnije videti, mnoge njegove kolege darvinisti izražavali slične ideje.

Početkom 20. veka, ideje slične Kosmanovim bile su već široko rasprostranjene, naročito u vreme procvata eugeničkog pokreta inspirisanog darvinizmom – pokreta koji je sam sebe definisao kao nauku o poboljšanju ljudskog potomstva. Međutim, nisu svi eugenisti imali isto mišljenje o tome na šta treba usmeriti svoje napore. Ko se uklapao u Kosmanovu kategoriju “manje obdarenih”? Čiji je život bio manje vredan ili – da upotrebimo izraz oko kog su se eugenisti stalno raspravljali – “inferioran”? Smatram da je to pitanje, kao i pretpostavke koje stoje iza njega, samo po sebi opasno; međutim, socijaldarvinisti i eugenisti su smatrali da su različiti aspekti moderne civilizacije doprineli biološkoj degeneraciji. Njihova kampanja u borbi protiv degradacije, koje su se toliko plašili, bila je usmerena protiv dveju grupa koje su navodno pretile da unište zdravlje i dugovečnost ljudske vrste: osoba s invaliditetom i pripadnika neevropskih rasa. Iako se ponekad nisu slagali oko toga koja od te dve grupe predstavlja veću opasnost, mnogi eugenisti – verovatno većina njih – smatrali su i invalide i neevropske rase (katkada i Evropljane koji nisu Germani) inferiornima i bili za to da se oni na neki način eliminišu, bilo tada ili u budućnosti.

Među onima koji su prigrlili socijaldarvinizam i rasističku verziju eugenike bio je i nemački političar poreklom iz Austrije Adolf Hitler, čije ime asocira na zlo i smrt. Budući da je Hitler oličenje zla, dok je Darwin, generalno gledano, izuzetno cenjen – svaka veza između njih dvojice odmah izaziva nevericu, što je sasvim razumljivo. Očigledno je da Darwin nije bio isto što i Hitler. Razlike između života i karaktera ova dva čoveka veoma su velike. Darwin se držao dalje od politike i povukao se u roditeljsku kuću u Daun (Down) kako

---

⁴ Robby Kossmann, “Die Bedeutung des Einzellebens in der Darwinistischen Weltanschauung”, *Nord und Süd* 12 (1880): 420-1. Kurziv dodat.

bi se u miru i tišini bavio biološkim istraživanjima i pisanjem. Hitler je kao demagog “živeo i disao” politiku, raspaljujući strasti narodnih masa energičnim govorima. Po političkom ubeđenju Darwin je bio tipični engleski liberal; podržavao je slobodnu ekonomiju i ukidanje ropstva. Poput većine svojih savremenika, Darwin je neevropske rase smatrao inferiornima u odnosu na Evropljane, ali nikada nije prihvatio arijevske rasizam ili fanatični antisemitizam, koji su bili glavna obeležja Hitlerove političke filozofije.

Kakve onda veze postoje između darvinizma i Hitlera, i da li su one zaista toliko značajne? Možda bi naše pitanje trebalo da glasi ovako: da li je Hitler kidnapovao darvinizam i držao ga kao taoca svoje zlonamerne političke filozofije ili je samo ušao s njim u avion i pratio ga do njegovog odredišta? Kada bi se pojednostavio, ovaj drugi stav mogao bi da glasi ovako: prvo, darvinizam je podrivao temelje tradicionalnog morala i vrednosti ljudskog života. Potom je evolucion napredak postao novi moralni imperativ. To je doprinelo napretku eugenike, koja je očigledno i otvoreno bila zasnovana na darvinističkim principima. Neki eugenisti počeli su da zagovaraju eutanaziju i čedomorstvo u slučaju ljudi s invaliditetom. Istovremeno, neki istaknuti darvinisti su tvrdili da su konkurencija i rat između različitih rasa sastavni deo darvinističke borbe za opstanak. Hitler je upijao ove ideje socijaldarvinizma, pomešane s otrovnim principima antisemitizma – i tako smo na kraju dobili rat i holokaust.

Mnogi učeni ljudi su tvrdili da je darvinizam (ili bar socijaldarvinizam) u velikoj meri pripremio teren za nacističku ideologiju i holokaust.⁵ U svojoj studiji o uticaju socijaldarvinizma na formulisanje

---

⁵ Tezu “Od Hekela do Hitlera” (i “Od Hekela do fašizma”) nepopustljivo je branio Danijel Gasman u delima *The Scientific Origins of National Socialism (Naučno poreklo nacionalsocijalizma, London, 1971)* i *Haeckel's Monism and the Birth of Fascist Ideology (Hekelov monizam i rođenje fašističke ideologije, New York, 1998)*. Gasmanov rad većina istoričara ne ceni previše, i to zbog osnovanih razloga. Međutim, neki drugi istraživači su socijaldarvinizam povezali sa Hitlerom na mnogo bolji način: Mike Hawkins, *Social Darwinism in European and American Thought* (Cambridge, 1997), pogl. 11; Richard J. Evans, “In Search of German Social Darwinism: The History and Historiography of a Concept”, u: *Medicine and Modernity* (Washington, 1997), 55-79; Peter Emil Becker, *Wege ins Dritte Reich, (tom 1: Zur Geschichte der Rassenhygiene; tom 2: Sozialdarwinismus, Rassismus, Antisemitismus und volkischer Gedanke)* (Stuttgart, 1988-90); Jürgen Sandmann,

nacističke ideologije, Hans-Ginter Smarclik (Hans-Günther Zmarzlik) je napisao da “analiza socijaldarvinizma ukazuje na proces snižavanja standarda, tendenciju žrtvovanja pojedinca zarad vrste i devalviranja humanitarne ideje o jednakosti sa stanovišta ‘prirodne’ nejednakosti, kao i tendenciju podređivanja etičkih normi biološkim potrebama”.⁶ Ričard Dž. Evans (Richard J. Evans) je nedavno branio Smarclikov stav, kom su se suprotstavili revizionisti koji umanjuju značaj uloge socijaldarvinizma u nastanku nacističke ideologije.⁷

Suprotno gledište – da Hitler jeste kidnapovao darvinizam – nije bez podrške, jer su mnogi učeni ljudi naglašavali da darvinizam nije nadahnuo nijednu određenu političku filozofiju ili praksu. Socijaldemokrate sa besprekornim marksističkim preporukama bili su oduševljeni darvinizmom, smatrajući ga čak potvrdom sopstvenog pogleda na svet. Pročitavši Darwinovo delo *Postanak vrsta*, Karl Marks je Fridrihu Engelsu napisao sledeće: “Iako je napisana neuglađenim engleskim stilom, ova knjiga iznosi istoriju prirode koja predstavlja temelj za naše stanovište.”⁸ Osim toga, mnogi pacifisti, feministi, zagovornici kontrole

---

“Ansätze einer biologischen Ethik bei Ernst Haeckel und ihre Auswirkungen auf die Ideologie des Nationalsozialismus”, u *Heilen-Verwahren-Vernichten*, ured. G. Wahl and W. Schmitt (Reichenbach, 1997), 83-92; Jürgen Sandmann, *Der Bruch mit der humanitären Tradition* (Stuttgart, 1990); Günter Altner, *Weltanschauliche Hintergründe* (Zürich, 1968), pogl. 1-2; Mario di Gregorio, “Entre Méphistophélès et Luther: Ernst Haeckel et la réforme de l’univers”, u: *Darwinisme et Société*, ured. Patrick Tort (Paris, 1992), 237-83; C. Vogel, “Rassenhygiene-Rassenideologie-Sozialdarwinismus: die Wurzeln des Holocaust”, u: *Dienstbare Medizin* (Göttingen, 1992), 11-31; Gerhard Baader, “Sozialdarwinismus-Vernichtungsstrategien im Vorfeld des Nationalsozialismus”, u: “*Bis endlich der langersehnte Umschwung kam...*” (Marburg, 1991), 21-35.

⁶ Hans-Günter Zmarzlik, “Social Darwinism in Germany, Seen as a Historical Problem”, u: *Republic to Reich: The Making of the Nazi Revolution*, ured. Hajo Holborn, prev. Ralph Manheim (New York, 1972), 466. Veoma slične izjave o darvinizmu i etici daju Peter Vajngart, Jirgen Krol i Kurt Bajercdat (Peter Weingart, Jürgen Kroll, Kurt Bayertzdat) u: *Rasse, Blut, und Gene* (Frankfurt, 1988), 16-18.

⁷ Evans, “In Search of German Social Darwinism”, 55-79. Revizionista koji je preuzeo veći deo njegove kritike je Alfred Keli: Alfred Kelly, *The Descent of Darwin* (Chapel Hill, 1981).

⁸ Marks Engelsu 19.12.1860, *Marx-Engels Werke* (Berlin, 1959 ff), XXX: 131. Za više informacija o recepciji darvinizma od strane nemačkih socijalista v. u: Richard Weikart, *Socialist Darwinism* (San Francisco, 1999); Kelly, *Descent of Darwin*,

rađanja i borci za prava homoseksualaca – među kojima su neke nacisti progonili pa čak i ubijali – bili su oduševljeni darvinisti, koristeći darvinističke argumente da bi podržali svoje političke i socijalne programe. Eugenički diskurs je bio uobičajena pojava u političkim krugovima, zbog čega je istoričarka Atina Grosman (Grossmann) ubeđena da je put od eugenike i seksualne reforme do nacizma “krivudav i izrazito osporavan put”.⁹ Nacizam nije bio predodređen ni u darvinizmu ni u eugenici, pa čak ni u rasističkim oblicima eugenike.

Multivalentnost darvinizma i eugeničke ideologije, naročito kada se primeni na etičku, političku i socijalnu misao, trebalo bi da nas učini nepoverljivima prema jednoguzročnim objašnjenjima porekla nacističkog pogleda na svet. Međutim, jevrejski istoričar Stiven Ašhajm (Steven Aschheim) imao je pravo kada je upozorio da, uprkos složenosti zadatka, nikada ne treba da prestanemo da istražujemo koje su osobe i doktrine izvršile intelektualni uticaj na naciste. To što darvinizam ne vodi neizbežno u nacizam ne znači da ga možemo skinuti sa liste uticaja koji su doprineli stvaranju Hitlerovog pogleda na svet. Ašhajm kaže:

Jasno je da put od darvinizma, vagnerizma, ničeanizma, pa čak i od rasizma i antisemitizma do nacista – nikada nije bio jednostavan ili direktan. Različiti putevi su, naravno, vodili u različitim pravcima. Pa ipak, ma kako krivudav bio, jedan put je zapravo vodio do Aušvica. Opasnosti teleologije, ma kako velike bile, ne treba da otupe našu rešenost da shvatimo procese i impulse koji su, bar u jednom slučaju, doveli do ovog ishodišta. Strah od složenosti je, po mom mišljenju, nedovoljno jak razlog za odustajanje od proučavanja kulturne istorije.¹⁰

---

pogl. 7; Ted Benton, “Social Darwinism and Socialist Darwinism in Germany: 1860 to 1900”, *Rivista di filosofia* 73 (1982): 79-121; Kurt Bayertz, “Naturwissenschaft und Sozialismus. Tendenzen der Naturwissenschaft-Rezeption in der deutschen Arbeiterbewegung des 19. Jahrhundert”, *Social Studies of Science* 13 (1983): 355-94; Hans-Josef Steinberg, *Sozialismus und deutsche Sozialdemokratie* (Hanover, 1967), pogl. 3.

⁹ Atina Grossmann, *Reforming Sex* (New York, 1995), vii. O tome kako su nemački socijalisti prihvatili eugeniku pogledati: Michael Schwartz, *Sozialistische Eugenik* (Bonn, 1995); i Doris Byer, *Rassenhygiene und Wohlfahrtspflege* (Frankfurt, 1988).

¹⁰ E. Aschheim, *In Times of Crisis* (Madison, 2001), 111.